

ЯЦКІВ
Ярослав Степанович —
 академік НАН України,
 голова Науково-видавничої
 ради НАН України, директор
 Головної астрономічної обсер-
 ваторії НАН України

Шановний Борисе Євгеновичу!
 Шановні колеги!

Зараз на високому рівні почали лунати правильні слова на адресу науки. Є вони у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, рішеннях Національної ради з питань розвитку науки і технологій та Комітету з освіти,

науки та інновацій Верховної Ради України. Щоправда, у Програмі Уряду Ціль 1.5 названо «Українські вчені мають належні умови для досліджень та інтеграції у світовий науковий простір». Напевно, потрібно було б написати все ж не «мають», а «повинні мати».

Однак слова є, а дій мало, і, на мою думку, в найближчій перспективі їх не очікується. Причин цьому багато і вони загалом відомі. Науковці про це постійно говорять і пишуть, але ми, як завжди, запізнюємося. Ще 15–20 років тому слід було провести реформу наукової сфери. Тоді для цього все було підготовлено, ситуація була більш-менш стабільною, на науку виділялося понад 1 % ВВП. Але не вийшло.

Наведу лише кілька загальних тез щодо реформування наукової сфери. Під терміном «реформування» ми розуміємо реорганізацію наукової діяльності з метою створення належних умов для досягнення вченими кінцевих наукових і науково-прикладних результатів. Однак тут ми стикаємося з проблемою визначення терміна «результативність науки». Очевидно, що при цьому ми маємо дотримуватися встановленої світової практики щодо оцінювання результатів наукових досліджень. Водночас виявляється, що між фундаментальними і прикладними дослідженнями набагато більше спільного, ніж між наукою і технологією, наукою та практично-методичним знанням. Наприклад, педагогічні та економічні дослідження мають багато відмінностей від стандартів науково-природничого пізнання, оскільки націлені насамперед на забезпечення ефективності дій держави і суспільства. Упродовж багатьох років в Україні впроваджувалася державна політика, спрямована на деградацію науки, особливо галузевої, та на соціальне приниження науковців. Це й призвело до сьогоденного критичного стану наукової сфери і, як наслідок, до катастрофічно низького рівня розвитку високотехнологічних галузей промисловості, до відсутності інновацій на загальнодержавному рівні.

Я досить часто звертаю увагу на окремі недоліки академічної системи організації науки в Україні. Проте роблю це не тому, що академічна модель науки є проблемною, а скоріше тому,

що вважаю її найбільш придатною для сучасного етапу розвитку науково-технічної сфери нашої держави порівняно з будь-якими іншими моделями (університетською, відомчою чи міністерською). Однак нині перед академічною моделлю постали серйозні виклики, які необхідно усвідомити і вжити відповідних заходів з метою її адаптації до потреб сьогоденної України. На жаль, в умовах вкрай обмеженого фінансування, деіндустріалізації економіки та деінтелектуалізації суспільства простих рецептів для такої адаптації немає. Хвороба зайшла дуже далеко, оскільки десятиліттями її не лікували, а лише обмежувалися розмовами.

Наприклад, пам'ятаєте, як різні установи та організації намагалися будь-що отримати престижний додаток «національний» до своїх назв, не замислюючись над значенням цього слова, скалькувавши його з назв суто державних структур на кшталт National Academy of Sciences чи National Aeronautics and Space Administration. У результаті таких «національних» (з невизначеним сенсом цього слова) установ у нас стало дуже багато.

З іншого боку, є новий Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність», але він зовсім не націлений на те, щоб суб'єкти науки отримували реальні наукові та науково-прикладні результати світового рівня, які б поєднували здобуття нових знань з користю для держави та її громадян. У цьому Законі закладено «бомбу уповільненої дії» через таке формулювання: «Науковий працівник професійно проводить наукову, науково-технічну, науково-організаційну та науково-педагогічну діяльність». Однак це різні види діяльності, з різними формами її оцінювання. Тобто ця законодавча норма сприяє тому, що до наукового середовища потрапляє велика кількість осіб, які реально не здійснюють професійно наукову діяльність.

Що з цим робити? Відверто кажучи, не знаю, але змінювати щось потрібно. Інакше на нас чекає подальше падіння статусу «науковця-дослідника».

Подібна проблема є і з визначенням понять «наукова діяльність» і «науково-технічна ді-

яльність». Так, згідно зі ст. 1 Закону, більшість так званих фундаментальних досліджень з економіки та педагогіки не можуть вважатися такими за визначенням, оскільки стосуються методик, пропозицій та рекомендацій (корисне знання, але не пізнавальне). Не маю жодного наміру применшити вагомість соціогуманітарних досліджень чи науково-організаторської діяльності. Навпаки, їх користь для суспільства на певних етапах його розвитку може бути навіть більшою, ніж від теоретичних досліджень з фізики чи астрономії, але в будь-якому разі закон має чітко регламентувати ці різні види діяльності.

Отже, альтернативи Національній академії наук України немає, але й залишатися такою, якою є зараз, вона не може. Чому? Якщо коротко, тому що потрібна адаптація до сьогоденних соціально-економічних реалій України. Не буду зараз говорити про необхідні структурні зміни в Академії та ініціативи Наукового комітету (ці питання ми обговорюватимемо 27 листопада на засіданні Ініціативної групи «Наука та інновації» та на зібранні «Елітарної світлиці»). Скажу лише, що передусім нам необхідно, оцінивши діяльність установ Академії і врахувавши скромні фінансові можливості держави, визначити реальні пріоритети наших фундаментальних досліджень (охопити широкий фронт таких досліджень неможливо, зважаючи на кадрові та фінансові обмеження). Враховуючи сучасні економічні реалії, основну увагу НАН України має приділити прикладним дослідженням та розробкам, а також впровадженню конкурентоспроможних на світовому ринку наукомістких технологій, які можуть стати «драйверами» якісно нової економіки України. А далі діяти, як на Заході, запровадивши принцип Performance-based Research Funding System, тобто фінансувати дослідження залежно від їх продуктивності та кінцевого результату, чітко дотримуючись засад академічної доброчесності під час оцінювання.

Дякую за увагу!

За матеріалами засідання підготувала О.О. Мележик